

hono animo esse jussi, et cum firma fide ac bona conscientia accedere ad Sancta, et participem eorum fieri. Verum ille lugendi finem non facit, et ad mensam accedere exhorrescit, vixque rogatus interesse orationibus sustinet.

προσιέναι. ὁ δὲ οὔτε πεντῶν πάντως πέφυκε τῆ τραπίτῃ προσιέναι καὶ μόλις παρακαλούμενος συνιστάται ταῖς προσευχαῖς ἀνέχεται.

VARIORUM NOTÆ.

levavit: ubi præmittens, *In primis itaque providere debemus, ne dum speciem quamdam cautionis tenemus, damnum regenerandarum incidamus animarum, fatetur quidem deinde, inexpiabile esse facinus, lavacrum, quod regenerandis semel tributum est, his subire; verum mox nihilominus addit: Sed in hoc (quem vere baptizatum nemo scit,) nihil simile formidatur; quoniam non potest in iterationis crimen venire, quod factum esse omnino nescitur.* Porro de baptismo, cujus causa Dionysius Xystum sibi consulendum duxerat, illud certo constabat, eum ab hæreticis fuisse colla-

tum. Nec dubium quin si homo sic baptizatus Cyprianum et eos, qui cum illo Africana in synodo convenerant, adisset, hunc baptizandum esse statim decrevisset. Et inde igitur Dionysium cum iisdem minime consensisse confirmatur. Hinc certe constat hominem illum, qui baptizatus ab hæreticis fuerat, ab Heracla in Ecclesiam sine novo baptismo fuisse admissum. Ipsevero Dionysius Heraclæ in recipiendis hæreticis morem sequi se conceptis verbis profitetur.

COUSTANT.

NOTITIA

SCRIPTORUM QUORUMDAM QUÆ AD SIXTUM ATTINENT.

I. Præterea Dionysius aliam ad Sixtum scripsit epistolam, quam Eusebius, lib. vii, *Hist.*, c. 9, his verbis indicare satis habuit: « Est et quinta ejusdem Dionysii epistola de baptismo, ipsius et ecclesiæ quam regebat nomine, ad Sixtum et ecclesiam urbis Romæ, in qua de proposita questione prolixam admodum disputationem instituit. »

II. Pontius in Vita S. Cypriani hæc habet: « Jam de Sixto hono et pacifico sacerdote, ac propterea beatissimo martyre, nuntius venerat. Sperabatur jamque carnifex veniens. » Quæ verba sic summatim reddit Oxoniensis editor: « Sixtus pontifex romanus de persecutione secutura Cyprianum admonet; »

adeoque, si Pontii assecutus est mentem, dicendus est Sixtus passionis proximus ad Cyprianum litteras misisse, quibus eum de persecutione imminente certiore faceret. Verum hoc tantum sibi vult Pontius, persecutionem Romæ flagrare, jamque de Sixti martyrio ac nece nuntium venisse, et Carthagine in dies carnificem expectari. Ibi enim perstringit hic diaconus quod Cyprianus epist. 82, ad Successum explicat, eos nempe venisse, quos Romam, ut veritatem explorarent, ipse miserat; a quibus et Valerianum adversus christianos ad senatum rescripsisse, et Sixtum animadversum, et huic persecutioni in Urbe præfectos quotidie insistere didicit. D. COUSTANT.

DE SANCTO DIONYSIO

ROMANO PONTIFICE

PROLEGOMENA.

ARTICULUS PRIMUS.

Ejus vitæ historia.

Dionysius origine Græcus, et patria Calaber vulgo creditur (1). De ejus rebus gestis usque ad annum 256 Jesu Christi nihil certi compertum habemus. Ea tempestate romanæ presbyterum agebat Ecclesiæ, quem Epistolis suis adiit Dionysius Alexandrinus. Ex illa, quæ quarta erat de Baptismo (2), « hunc ipsum Romanum Dionysium eruditissimum, planeque admirandum fuisse, testimonio Dionysii Alexandrini licet cognoscere. » Stephano faverat Dionysius; siquidem ipse ac Philemon Firmilianum et Helenum hæreticorum baptismum rejicientes a communione segregandos

cum Stephano papa censebant (3). Sed de sententia Stephani discessit postmodum, sive hæreticos cum Cypriano baptizandos esse judicavit (4), sive durius Stephani Afros vel excommunicantis, vel saltem excommunicationem minitantis factum improbarit. Id docet Dionysius Alexandrinus ad Sixtum Dionysii Romani decessorem epistola, quæ est secunda de Baptismo: « Sed et charissimis fratribus et comprehbyteris nostris Dionysio et Philomeni, qui prius idem cum Stephano senserant, antea quidem breviter, nunc vero pluribus verbis scripsi. » Horum igitur duorum Romanæ Ecclesiæ Presbyterorum Sapientia, inquit Cl. Maranus (5), nec immerito mitigatum exi-

(1) Cave, *Hist. litterar.*, t. 1, pag. 153; Joan. Georg. Walch., *Hist. Eccles.*, pag. 1001. Liber Pontificalis, *monachum* fuisse tradit, quod est longe falsissimum.

(2) Euseb., *Hist. Ecclesiast.*, lib. vii, cap. 7; et apud Galland., tom. iii, Ep. 8, p. 523, in not. 5.

(3) Vide Contantii not. 6, in Ep. 6, quæ est secunda de Baptismo ad Sixtum II, in hoc tomo, supra.

(4) Ita quidem censet Lannoyus, tom. viii, pag. 605. Sed perpaucos fore, inquit Cl. Maranus, in *Vita S. Cypriani*, § 30, pag. 100, edit. Venet. 1758, in fol., arbitror, qui Launoyi conjecturam non explodant.

(5) Maran., loco citat., pag. ci.

stimamus edictum Stephani adversus rebaptizantes. A

Sanctus Dionysius quo tempore pontifex factus. — Sixto II, seu Xysto, in Valeriani persecutione extincto, Dionysius noster in sede romana successit. Quando et quamdiu sederit sanctus Dionysius, inter eruditos controvertitur. Notante doctissimo Petro Coutantio (1), sibi non cohæret Anastasius vulgatus seu Pontificalis liber, in quo Xystus viii idus augusti capite truncatus, et Dionysius xi kalendas augusti ordinatus ponitur: ac nihilominus scribitur romana sedes a Xysti morte tantum *triginta quinque dies cessasse*. Eam autem Valeriani persecutione prohibente, ne Xysto successor daretur, ab viii idus augusti a consulari Tusci Bassiusque in diem xii kalendas augusti Æmiliano et Basso consulibus, hoc est a die 6 mensis augusti anni 258, ad diem 21 mensis julii anni B 259, adeoque menses undecim ac dies quindecim vacasse verius ex Bucheriano Catalogo aliisque comperimus. Per hoc intervallum romanam Ecclesiam presbyteri hujus Ecclesiæ cum diaconis, ut id moris erat, administrarunt. Postmodum vero anno 259 xi kalendarum augusti, seu 22 die mensis julii feria sexta, romanæ civitatis antistes electus est Dionysius, qui Xysto pontifice inter hujus Ecclesiæ presbyteros eminebat. « Fuit, » ut Bucheriani catalogi verba exscribam, « temporibus Gallieni, ex die xi kalendarum augusti Æmiliano et Basso consulibus, usque in diem vii kalendas januarii consulibus Claudio et Paterno, » adeoque a 22 die mensis julii 259, ad 26 diem mensis decembris anni 269. Unde sequitur, ut annos decem, menses quinque, dies quatuor (emortuali nempe excluso) Ecclesiæ regimen tenerit (2). Inde et falsi convincitur Pontificalis liber, in quo, cum descripta sint superiora Bucheriani Catalogi verba, Dionysius tamen annos sex, menses duos, dies quatuor, sedisse dicitur. Neque etiam ab errato immunis est ipse Bucherianus Catalogus, in quo eidem Papæ anni dumtaxat octo, menses duos, dies sex, adscribuntur. In pervetusto indiculo depositionis episcoporum romanorum, quem Bucherius pag. 267 edidit. Dionysii depositio seu sepultura consignatur in hunc modum: vi kalendas januarii Dionysius in Calistii.

Consecratum fuisse Dionysium a Maximo episcopo ostiensi (3) habent acta sancti Laurentii prope finem

(1) Coutant., *Epist. Rom. Pontif.*, pag. 269 et seq. D

(2) Ita Chronotaxin Pontificatus S. Dionysii ordinant Pagius in *Critic.* ad Baron., *Annal.*, ad annum 271, pag. 9; Basnage ad ann. 259, in *Annal. Polit. eccles.*, pag. 400; et Benedictini in opere: *l'Art de vérifier les dates*, pag. 245. Alias sententias videsis in diversis editionibus Pontificalis apud Schelstratenum, pag. 454 et 455, tom. I *Antiquitatis Ecclesiæ illustratae*.

(3) Baron., ad ann. 251, § II.

(4) Sunt hæc verba Augustini in memorato Breviculo Collat. diei III, cap. 16: « Nec Romanæ Ecclesiæ (episcopum) ordinat aliquis episcopus metropolitanus, sed de proximo ostiensis episcopus. Quod, ut docet Mabillonius, cap. 18 (*Comment. in ordinem romanum*, pag. 419), non ita accipiendum, quasi hic solus fuerit, sed præcipuus romani pontificis vice metropolitani consecrator. »

(5) Baron., ad ann. 263, § 51, 53, 54, 51.

apud Surium die x augusti. Sano quidem antiqui moris fuisse, ut romanus episcopus consecraretur ab episcopo ostiensi, auctor est sanctus Augustinus (4) in Breviculo collationum cum donatistis. Hinc presbyteris ecclesias divisit (5), et cœmeteria et parochias, diœceses constituit (6). Apud hunc antistites pentapolitani accusarunt Dionysium Alexandrinum, et perinde atque id de Filio Dei sentiret, quod postea Arius sensit. Quibus ille auditis una scripsit, et contra Sabellii sectatores et contra eos, qui ejus essent sententiæ, quam cum post Arius protulisset, ab Ecclesia est ejectus (7). Misit quoque ad Dionysium (Alexandrinum) litteras, ut indicaret, qua de re accusatus ab illis fuisset (8). Concilium inde Romæ celebravit, in quo idem Dionysius episcopus alexandrinus, cum per epistolam aperuisset sententiam suam, ac purgasset objectum crimen, omnis exors culpæ magno consensu declaratus est (9). Idem pontifex creditur in eadem urbe habuisse synodum (10) contra Paulum Samosatenum episcopum antiochenum abrogantem Christo divinitatem. Sed qui ita credunt, eos decipi loco sancti Athanasii non recte intellecto, docet Pagius ad annum 264, § 4. Sub eodem pontifice anno circiter 262, vult Harduinus, celebratum in Africa concilium, in quo sanctum est, hæreticos non esse rebaptizandos, quemadmodum testatur Hieronymus in Dialogo adversus luciferianos, cap. viii, his verbis (11): « Denique illi ipsi episcopi, qui rebaptizandos hæreticos cum eo (Cypriano) statuerant, ad antiquam consuetudinem revoluti novum emisere decretum. » Verum istud ab uno Hieronymo discimus; alibi enim novi hujusce decreti mentionem fieri nullam invenias; quin et ipsa disputatio inter donatistas et sanctum Augustinum tale nihil penitus novit. Pamelius sanctum Dionysium alexandrinum testem hujus rei adducit; at iudice novissimo editore operum sancti Hieronymi cum Baronio hallucinatur.

E vita migravit sanctissimus pontifex Dionysius anno Domini 269, 26 decembris, secundum Pagium, Basnagium et auctores *l'Art de vérifier les dates*. Perdoctus P. Berti (12) post Baronium (13) censet, Dionysium ad plures primum anno 271 abiisse, eo Baronii

(6) Liber Pontificalis, cujus verba Baronius ad ann. 270, § 17, explanat in hunc modum: « Dionysii opus fuit, parochias a Decessoribus suis distinctas limitibus certis, Presbyterisque divisas, quas persecutio Valeriani turbaverat, iterum dividere, ac pro ratione distribuere, cœmeteriaque singulis consignare. » Vide Blanchinum, in notis ad Anastasium Bibliothecarium, tom. II, pag. 230 et 231.

(7) S. Hilarius, lib. IV de Trinitate, § 12: « Sabellius ipsum dicit Filium, quem et Patrem. »

(8) S. Athanasius, in *Epist. de Sententia Dionysii*, § 15, pag. 252 edit. Paris., Montfauconii, tom. I, part. I, pag. 198 edit. Patavinæ, 1777, in-fol.

(9) Apud Mansi, *Collect. Concilior.*, tom. I, pag. 1015. Harduinus ad annum 260 in suo concilior. indice refert hanc synodum romanam.

(10) Baron., ad ann. 265, § 4, 10.

(11) Hieronym., *Dialog. adv. Luciferianos*, num. 25, pag. 196, edit. Venet., in 4, de anno 1767, tom. II.

(12) Berti, *Hist. eccl.*, siue *Dissertationes historice*, tom. II, Dissert. I de *Rom. Epp.*, sæc. III, § XVIII, pag. 350, edit. August. Vindel., 1761, in 8.

(13) Baron., ad ann. 272, § 21.

argumento inductus, quod secunda synodus adversus Paulum Samosatenum Antiochiæ celebrata sit defuncto jam Claudio Augusto, qui decessit Aureliano. Nos vero vitam adhuc retinente Claudio, synodi epistolam ad Dionysium Romanum et alios episcopos scriptam fuisse anno 269 censemus (1).

Elogium S. Dionysii Romani. — Eruditionis singularis laudem, quam Eusebius, libro VII, cap. 7, *Hist. eccles.*, Dionysii Alexandrini testimonio fultus Dionysio nostro adtribuit (eruditissimum planeque admirandum virum eum appellans); vel quod ex ejus scriptis superest fragmentum, illi satis superque conciliat. In eo dum sabelliana profligare studet commenta, simul et Arii et tritheitarum placita prævertit atque pervertit, ac nicænæ synodo, quam postea sequeretur, cæterisque sequendam decerneret, fidem præmonstravit. In hoc præterea prudentiam patefecit suam, quod in Dionysium Alexandrinum quantumvis graviter accusatum, nihil asperi vel dixit, vel gessit: verum non dissimulans, quam grave esset, unde accusaretur, patienter sustinuit, quoad iste præsul abunde satisfaceret, injectamque de se suspicionem penitus depelleret. Adhuc a divo Basilio vocatur (2) sanctus Dionysius noster celeberrimus cum ob fidem, tum ob virtutes reliquas egregias: præsertim vero multis commendatur propter charitatis, misericordiæque in captivos opera. Siquidem Asiam minorem, barbarorum cum primis incursionibus evastatam, non litteris modo suis, sed et ære, quo christianorum plurimi in libertatem adserti sunt, recreavit (3). Divus Athanasius eum recenset inter

(1) Videsis observat. Pagii in *Critic.* ad ann. 271, n. 2 et seqq.; et apud Mansi, in *Collect. Concilior.*, tom. 1, pag. 109 et seqq.

(2) Omnino autem nihil exposcimus novi, sed quod et cæteris olim beatis ac Deo dilectis viris usitatum et præcipue vobis (romanis pontificibus, ita Damasius papam alloquitur sanctus Basilius) Novimus enim ex serie memoriæ, a patribus nostris interrogatis, et litteris etiamnum apud nos asservatis edocui, *Dionysium*, beatissimum illum episcopum, qui apud vos et recta fide, et reliquis virtutibus enituit, invisisse ecclesiam nostram cæsariensem, et patres nostros per litteras consolatum esse, ac misisse, qui fratres captivos redimerent (*S. Basil.*, *Ep.* LXX, al. CCXX, pag. 161, edit. Paris. *Benedictor.*). Observat in hunc S. Basilii locum perdoctus editor Julianus Garnier, quod, quæ Basilius de romanorum episcoporum in alias ecclesias beneficentia narrat, testimoniis confirmetur et Dionysii Corinthiorum Episcopi apud Eusebium, *Hist. eccles.*, lib. IV, cap. 25, et Dionysii Alexandrini lib. VII, cap. 5, et ipsius etiam Eusebii, qui hunc morem in postrema persecutione servatum a Romanis fuisse declarat lib. IV, cap. 25. Memorata autem a Basilio calamitas sub Gallieno contigit, cum Scythiæ Cappadociam, et finitimas regiones vastarent, uti testatur Sozomenus lib. II, cap. 6. Atque ex tantis malis magnum hoc bonum eruit Deus, ut christiani a barbaris abducti victores suos caperent, et ad Christum adducerent. Unde Basilius in *Epist.* 164, prima pietatis semina apud Gothos e Cappadocia pullulasse ait opera beati Eutychetis.

(3) S. Basilius insuper in libro de Spiritu sancto, cap. XXIX, n. 72, pag. 60, edit. *Benedictin.*, Paris. Sancti Dionysii Romani auctoritate utitur ad confirmandas præcipuas religionis veritates.

eos patres, quorum doctrinam, immo phrases et verba concilium nicænium usurpavit (4).

ARTICULUS II.

De scriptis S. Dionysii Romani Pontificis tum genuinis, supposititiis, ac præsertim de Fragmento Epistolæ ad sanctum Dionysium Alexandrinum seu potius adversus Sabellianos.

Magno Ecclesie damno sancti Dionysii romani episcopi scripta fere omnia injuria temporum perierunt. Librum edidit *de Duplici Hæresi* (5). Nec semel de viri magni lucubrationibus mentionem egit Athanasius: « Ex Dionysii Romani operibus, inquit (6), contra eos, qui filium Dei opus asseverant, ostenditur ariorum hæresim olim ab omnibus damnatam fuisse. » Verba quoque Dionysii affert libro *de Decretis Synodi Nicænæ*, tom. I, pag. 275, vet. edit. et *Benedictinor.*, Paris., § 26, pag. 231 et seqq.

Epistolæ I. Dionysii papæ ad Dionysium Alexandrinum notitia. Causa et occasio exponitur ex Athanasio. — Dionysius Alexandrinus antistes, ubi apud Ptolemaidem Pentapoleos urbem exortam audivit Sabellii hæresim, quæ sanctæ Trinitatis personas confundebat, de hac Xystum papam certiore facere, et quasdam ea de causa epistolas a se conscriptas ei mittere festinavit. Teste autem Eusebio, a Dionysio Alexandrino « Epistolæ contra Sabellium scriptæ sunt ad Ammonem Berenicensem (in Pentapoli) Episcopum, una ad Telesphorum, ad Euphranorem altera, et alia rursus ad Ammonem et Euporum. » Nominatim vero epistolis ejus ad Ammonem et Euphranorem non nulli moti illum ad romanum pontificem detulerunt. Dionysius vero Romanus rem satis gravem duxit, ut Alexandrinum, prius concilio habito, commovere non differret.

Epistolæ illius causam et occasionem Athanasius in *Epistola de sententia Dionysii*, n. 15, exponit in hunc modum (7): « Cum Dionysius Alexandrinus contra Sabellii hæresim ad Ammonem et Euphranorem studio religionis permotus scripsisset, quidam ex Ecclesia fratres, sanæ quidem doctrinæ homines, non sciscitati tamen eum (Dionysium Alexandrinum) qua de causa ita scripsisset, Romam (8) se contulere,

(4) Athanas., *Epist. de Synodis*, n. 45, edit. Patavinæ, tom. I, part. II, pag. 605. A. B.; et edit. Paris., *Montfaucon.*, tom. I, pag. 737.

(5) Basnage, *Annal. Polit. Eccles.*, tom. II, ad ann. 259, n. VIII, pag. 400, nullo citato auctore aut antiquo monumento pro hoc libro Dionysii *de duplici Hæresi*. Forte is liber nil aliud est, quam epistola ad Dionysium Alexandrinum, in qua duplicem hæresim et tritheitarum, et Sabellii confutavit Romanus Dionysius.

(6) Athanasius, tom. I, *Opp.*, edit. Paris., 1627, pag. 558 et 918; et edit. Patavinæ, 1777, tom. II, part. I, *de Sententia Dionysii*, pag. 198 et seqq., n. 15, et part. II, n. 43, pag. 605.

(7) Athanas., *de Sent. Dionys.*, n. 15, pag. 198 et seqq., cit. edit. Patav.

(8) Subinde Julius I, *Epist.* I, n. 22, cum eusebianis quod se inscio Athanasius alexandrinum episcopum condemnasset, expostulavit his verbis: « Cur autem de alexandrina ecclesia potissimum nihil

illamque apud cognominem Dionysium Romanum A
Episcopum accusarunt, » quod nimirum, ut et Athanasius, ibid. num. 4, prodit, in prædicta Epistola, n. 4, dixisset: « Opus et rem factam esse Filium Dei, non natura proprium, sed alienum a Patre secundum substantiam, qualis est agricola a vite, et faber a scapha: etenim cum sit res facta, non erat, antequam fieret. Quibus auditis », inquit Athanasius, num. 13, « Dionysius Romæ episcopus scripsit (1), et contra Sabellii sectatores, et contra eos, qui ejus essent sententiæ (cujus Dionysius Alexandrinus assertor putabatur), et: Ob quam Arius postea ab Ecclesia ejectus est. Scripsit (2) quoque ad Dionysium (Alexandrinum) litteras, ut explanaret ea, de quibus ab illis (fratribus supra memoratis) accusatus fuerat. » De iisdem litteris idem Athanasius, lib. de Synodis, n. 43, hæc memoriæ commendavit: « Cum autem quidam ad Romanum Episcopum de Alexandrino detulissent, quod Filium rem factam et Patri non consubstantiali affirmeret, Romana Synodus (3) rem indigne tulit; Romanus autem Episcopus scriptis ad cognominem suum litteris, omnium (ea de re) sententiam notam ei fecit. »

Athanasiana verba expenduntur. Potior Baronii sententia distinguens scriptum Dionysii Romani contra Sabellium ab ejusdem Epistola Dionysio Alexandrino inscripta. — Scriptum illud cujus priore loco meminit Athanasius, ab Epistola ad Dionysium, quam exinde ille memorat, distinguendum esse Baronius censet: alii de hac re dubitant (4). Sed potior nobis

scriptum est? An ignoratis hanc esse consuetudinem, ac primum scribatur nobis, et hinc quod justum est decernatur? Hæc autem consuetudo num Dionysii temporibus antiquior sit, ignoramus; hic certe Athanasius alexandrini episcopi delatores non culpant, quod nomen ejus ad romanum pontificem detulerint, sed quod prius quæ vera esset illius sententia sciscitari neglectissent.

(1) Ἐπεὶ ἐπέστελε δὲ καὶ Διονυσίῳ δηλώσαι περὶ ὧν εἰρήκασι κατ' αὐτοῦ; ubi Pearsonius δηλώσας pro δηλώσαι, legendum esse conjectat; adeoque Dionysium Romanum Alexandrino scripsisse, ut quæ adversus ipsum dicta fuerant, nota ei faceret. Et ea quidem conjectura cum Athanasii narratione satis cohereret, eoque veri videtur similior, quod ignorabat Dionysius Alexandrinus, quæ adversus se prolata essent, nec aliunde nisi scriptis ex urbe missis comperire poterat. Sed quia non alia de causa curavit Dionysius Romanus Alexandrino, quæ contra ipsum dicta fuerant, indicare, nisi ut is suam super illis mentem ac sententiam explicaret, nihil est periculi utramvis lectionem quis sequatur. Verum quod Dionysius Alexandrinus exinde præstitit, ea, quæ sibi objecta fuerant diluens, vulgatam lectionem quodam modo confirmat.

(2) Athanas., lib. de Synod., n. 43, tomo 1, part. II, pag. 605, edit. patav.

(3) Hiuc comprobatur hactenus constans usus, quo romani pontifices de rebus ad se delatis nihil pronuntiare sine synodo solebant. Eum quoque morem, quo synodi decreta nomine suo mittere ac nota facere iidem pontifices consueverant, firmat Athanasius, cum litteras ad alexandrinum episcopum e synodo missas Dionysio papæ adscribit.

(4) Videtis Tillemont, Mémoires, tom. IV, pag. 142, sur S. Denis, pape, édit. Bruxell.; Ceillier, Hist. génér., tom. III, pag. 327, in not. a.

videtur Baronii sententia. Primo enim Athanasius Dionysii Romani contra sabellianos opus simplici verbo ἐγράφη designat; ac inde adjicit: ἐπέστελε δὲ καὶ Διονυσίῳ: ubi particulæ δὲ καὶ distinctum quid notant, verbum ἐπέστελε, Epistolam scripsit proprie sonat, ac subjecta vox Διονυσίῳ, cui inscripta erat Epistola illa, indicat. Ipsa etiam decori ratio, immo et æquitas postulabat, ut romanus pontifex tantæ sedis antistiti, qualis erat alexandrinus, tanti meriti, tamque arcta cum romanis præsulibus amicitia devincto, qualis erat Dionysius, ea, quæ adversus illum dicta fuerant, et quæ de iis esset sententia romana, privatis litteris, non publico scripto nota faceret. Præterea Dionysius Romanus in opere contra sabellianos non unum singularem episcopum, sed plures alloquitur. Denique in Dionysium seu Romanum, seu Alexandrinum minime convenit subuexi fragmenti exordium, in quo Dionysius Romanus tres Deitates a quibusdam induci præfatus, statim adjungit: « Audio enim quosdam, qui divinum Verbum apud vos prædicant, et docent, hujus opinionis magistros esse. » Non enim is amicum vagis ac generalibus hujusmodi verbis arguebat, sed speciales ipsi mittebat sententias ex scriptis illius excerptas, et ut eas explanaret, admonebat.

Epistolæ II (1), seu operis Dionysii papæ adversus Sabellianos Fragmenti notitia. — Insigne fragmentum Epistolæ contra sabellianos a Dionysio Romano exaratæ debemus Athanasio, a quo in Epistola de Decretis nicænæ synodi num. 26, sic laudatur (2):

« Dionysius quoque Romæ Episcopus scribens contra sabellianos, adversus illos, qui talia... (scilicet Verbum factum et creatum esse) audent dicere, indignatur his verbis. » Ex eo opere excerptum est, quod idem Athanasius, epistola de sententiâ Dionysii, num. 13, contra sabellianos, et eos, qui ejus essent sententiæ, ob quam Arius ab Ecclesia postea ejectus est, scriptum dicit, quodque ab epistola ejusdem pontificis ad Dionysium Alexandrinum simul missa distinguendum esse, in superioris epistolæ notitia probavimus. In hoc opere Dionysius tritheitarum dogma, cui Alexandrinus præsul favere videbatur, ita refellit, ut et sabellianorum sententiam, quam impugnabat idem Antistes, simul confutet. Eaque agendi ratione defensoribus Ecclesiæ magno documento fuit, quo contra hæreses ea prudentia sibi decertandum, esse scirent, ut et oppositas non modo caverent, verum etiam simul debellarent. Fragmenti hujus stylus epistolam sapit, tractatus ac disceptationis fusioris more conscriptam, quales Dionysius Alexandrinus scribens ad Xystum, fuisse docet epistolæ, quas adversus nascentem Sabellii hæresim miserat. Vel ad eas Pentapoleos ecclesias, in quibus orta et propagata erat Sabellii hæresis, vel ad ipsam alexandrinam, cui præerat Dionysius, vel ad ejus

(1) Hæc epistola in nostra editione facta est prima, cum epistola quæ prima exhibita fuerit a D. Coustantio, in hac ipsa extet notitia, hujus artic. n. initio.

(2) Athanas., tom. I, part. I, de Decret. Nic., n. 26, pag. 182, edit. Patavinæ.

delatores probabiliter missa est. Ad initium pontificatus Dionysii una cum superiore videtur referenda, utpote cui occasionem dedit accusatio, quam litteræ Xysto papæ missæ pepererunt. Hactenus perdoctus P. Coutantius monachus benedictinus e congregatione S. Mauri, tomo I *Epistolarum romanorum pontificum*, pag. 272 et seqq.

Editiones hujus epistolæ Dionysianæ fragmenti. — Fragmentum epistolæ seu operis Dionysiani adversus sabellianos a Coutantio editum, reimprimi curavit P. Mansi, tomo I *Collect. ampl. concilior. una cum observationibus eruditissimi hujus monachi benedictini*, a pag. 1009-1016. Idem fragmentum indefessus Gallandus, tomo III bibliothecæ suæ SS. veterum patrum inseruit, atque in eo edendo Coutantium V. C. sibi sequendum constituit. Christianus Fredericus Roslerus laudatum Fragmentum dionysianum græce tantum additis quibusdam in vernacula lingua observationibus ex Athanasii epistola de Decretis synodi nicænæ juxta editionem Montfauconii Parisiensem de anno 1698, exhibet in sua Bibliotheca vet. patrum, parte II, Lipsiæ, 1777, in-8°, pag. 581-584. Denique indefessus P. Dominicus Schramm, tomo VI *Analysis SS. Patrum*, anno 1784, Augustæ Vindelicorum impresso latine tantum præfatum Fragmentum reimprimi curavit a pag. 415-417.

Epistola Dionysii Romani ad Cæsarienses in Cappadocia deperdita. — Sanctus Basilius paulo superius allegatus testatur, Dionysium papam unam ad ecclesiam Cæsareæ in Cappadocia perscripsisse epistolam, ut eam consoletur de incursione Barbarorum, qua vexata fuerat; cujus *ἀπογράφον* in illius Ecclesiæ archivio magnâ cura adservatum ipse oculis suis viderat; verum sequioribus temporibus amissum dolemus.

Epistolæ duæ illustri Dionysii papæ nomine ornatae circumferuntur. Prior ad Urbanum præfectum, hortatur eum, « sapienter disponere, et judicare quæ illi commissa sunt. » Data est IV nonas Februarii, Aureliano et Basso viris clarissimis consulibus. Posterior Severo scribitur episcopo: de Ecclesiis parochianis, ut singulæ singulis dentur presbyteris, et ut nullus alterius parochiæ terminos, vel jus invadat. Data est V id. septembr. Claudio et Paterno viris clarissimis coss. Subditas esse Dionysio epistolæ, docent et stylus, Dionysio viro doctissimo indignus, et inscriptiones. Annum CCLXXI, aperuere Aurelianus et Bassus, quo tempore Dionysius ad fata venerat; Claudii quidem et Paterni consulatu epistolam scribere Dionysius potuit. Ad Severum tamen non scripsisse, eo constat, quod ignoraverit larvatus auctor epistolæ, Paterni collegam Claudium imperatorem fuisse, quod verum Dionysium latere, non potuit. Initium epistolæ impostori fœneravit Leonis epistola XXIV: « Olim et ab initio tantam percepimus a B. Petro apostolorum principe fiduciam. » Locos etiam inseruit ex Gregorio Magno. Consulantur et libri IV, epistola 52, et libri VII, epistola 113, S. Gregorii Magni epistolarum. Ambæ extant in noviss. Collectione conciliorum apud Mansi, tomo I, pag. 1004-

A 1008. Eadem falsitatis convictas videre est in Blondelli Pseudo-Isidoro, pag. 349, seq. et apud Schelstratum, *Antiquit. illustrat.*, tom. II.

Alia opera S. Dionysio male adscripta. — Ludovicus Jacobus a sancto Carolo (1), varia opuscula Dionysio Romano adscribit: nimirum ex fragmentis Commentarii Luitprandi ticinensis *librum de Situ Orbis*; sed est error satis manifestus, quando ipsi tribuitur liber de situ orbis, cum toto cælo et majore, quam sæculi intervallo differat ab episcopo hoc Dionysio Dionysius Periegetes ethnicus, cujus carmen græcum insigne hujus argumenti habemus. Similiter ferri non potest, quod ab eodem auctore « Commentarius adversus arianas hæreses Dionysio papæ tribuitur, cujus tempore Arii hæretici nomen nondum erat auditum, quod fieri primum cœpit ab anno 316. Neque « adversus Paulum Samosatenum scripsit Dionysius papa, uti præfatus scriptor putat, sed Dionysius alexandrinus Episcopus, sicut a Caveo (2) jam bene notatum video.

ARTICULUS III.

Doctrina S. Dionysii Romani Pontificis.

§ I. — De sanctissima Trinitate.

Resutantur a S. Dionysio Trinitate et Marcionitæ. Tres divinæ Personæ propter naturæ Unitatem inseparabiles sunt. — Sicuti marcionitæ quodammodo tres Deos constituebant, dum in tres substantias alienigenas, et inter se omnino segregatas sanctam Unitatem dispartiebantur; hinc sanctus Dionysius appellat doctrinam hanc fœtalem ac diabolicam: « Nam fœtilis, inquit (3), Marcionis doctrina... diabolica est. » Subjungit deinde, hanc non esse doctrinam verorum Christi discipulorum, et acquiescentium Salvatoris præceptis: « Hi enim, » videlicet Christiani, « Trinitatem quidem non ignorant in divina Scriptura prædicari; tres autem esse Deos, nec in veteri, nec in novo Testamento doceri. Itaque, » concludit sanctus Pontifex, « admirabilis divinaque Unitas in tres divinitates non est separanda. » Tradit paulo superius idem sanctus Dionysius, divinum Verbum Deo Patri unitum esse, et Spiritum sanctum in Deo manere et habitare, et Trinitatem reduci et colligi in unum Deum omnipotentem, Dominum universorum. « Necesse est enim, divinum Verbum Deo universorum esse unitum, et Spiritum sanctum in Deo manere ac habitare, ac denique divinam Trinitatem in unum... Deum universorum omnipotentem... reduci et colligi. » Quæ verba apertissime ostendunt unum Deum in tres distinctum Personas; adeoque tres divinæ Personæ ex allata doctrina sunt ejusdem essentiæ, ejusdemque naturæ.

Nec nisi perperam detorqueri possent recitata

(1) Ludov. Jac., *Bibliothec. pontific.*, lib. II, pag. 62.

(2) Cave, *Hist. litterar.*, tom. I, pag. 155.

(3) Dionys. Rom., apud S. Athanas., *lib. de Decret. Synod.*, tom. I, pag. 251 et 252, edit. Montfaucon., Paris., 1698, et tom. I, part. I, pag. 182, n. 26, edit. Patavinæ, 1777; item apud Mansi, tom. I, *Concil.*, pag. 1011 et seqq.; et apud Galland., tom. III, *Bibl. PP.* pag. 538 et seqq.

S. Dionysii verba in confirmationem erroris sabellianorum, cum certum indubitatumque sit, non minus accuratum eum fuisse, cum de Personarum Trinitate, quam cum de Unitate naturæ disseruit. « Ita scilicet, » inquit, « divinæ Trinitati, et sanctæ Monarchiæ (1) prædicatio integra servabitur. » Deinde impiam appellat doctrinam Sabellii, qui dicebat Patrem esse Filium, et vicissim. « Illius enim (Sabellii), » ipsissima sunt S. Dionysii verba, « in eo consistit impietas, quod dicat Filium esse Patrem, et vicissim. » Nullum igitur dubium suboriri potest de orthodoxa fide sancti hujus pontificis quoad mysterium sanctissimæ Trinitatis.

§ II. — De Consubstantialitate Verbi.

Verbum est Patri consubstantiale. — Eadem ratione dubitare nemo potest de catholica ejusdem papæ fide quoad consubstantialitatem Verbi, quoniam qui catholicam doctrinam tradit de Trinitate, catholicam eodem tempore tradit doctrinam de consubstantialitate Verbi. Verum ut propositam veritatem magis magisque deprehendamus, probat sanctus Dionysius, quæ superius docuerat de unione Filii cum Patre, duobus sancti Joannis Evangelistæ oraculis, quæ ex ipsius Evangelio sunt deprompta; quæ sic habent: *Ego et Pater unum sumus* (Joan., x, 30); *et ego in Patre et Pater in me est* (Joan., xiv, 10). Hæc sunt momenta, quibus pernotus S. Dionysius scribit (2), Verbum unitum Patri esse unione inseparabili, ita ut duæ istæ personæ sint una eademque Divinitas.

Verbum non est formatum vel factum, sed genitum ab omni æternitate. — Qua posita veritate, nemo absque culpa asserere potest Filium Dei factum vel creatum fuisse, « cum divina Scriptura illum genitum esse... non autem formatum et factum esse testetur (3): igitur non levis, sed maxima impietas

(1) Dionys. Rom. loc. cit. in fine fragmenti adversus Sabellium.

(2) Dionys. Rom., in frag. advers. Sabellian., n. 2, pag. 1013, apud Mansi.

(3) His concinens nicæna synodus in symbolo *Filium genitum, non factum* profiteatur. Athanasius autem *Epist. de sententia Dionysii Alexandr.*, n. 13, professionem illam primum ab hac synodo excogitam non esse hinc recte probat. Cum enim, inquit, « Dionysius Romanus episcopus adversus eos etiam scripserit, qui Filium Dei rem creatam et factam dicunt, liquido constat, non nunc primum, sed

A est Dominum aliquo modo manufactum dicere. Nam si factus est Filius, erat tempus, quando non erat (1); atqui fuit semper, si utique est, ut ipse declarat, in Patre, et si Christus Verbum, Sapientia et Virtus est. » Nemo sane potest majori præcisione tueri æternitatem, divinitatem ac consubstantialitatem Verbi; et non nisi jucundissimum esse poterit catholicis intueri primarias has religionis veritates perspicue ac validissime assertas ab iis Ecclesiæ patribus, qui ante exortam Arii hæresim floruerunt.

Divinitas Spiritus sancti. — Cæterum S. Dionysius romanus episcopus tuebatur etiam in particulari divinitatem Spiritus sancti, quoniam S. Basilius Magnus ejusdem auctoritatem allegat, ut laudatam divinitatem Spiritus sancti probet adversus eam impugnantem (2): nullum autem recitat S. Dionysii Romani textum. Verum eandem Spiritus sancti divinitatem e duobus locis prælaudati fragmenti adversus sabellianos licet colligere: ait enim primo « Spiritum sanctum in Deo manere et inhabitare (3). » Et dein statuit (4): « Credendum esse in Deum Patrem omnipotentem, et in Christum Jesum ejus Filium, et in Spiritum sanctum. »

Tandem observandum, sanctum Dionysium Romanum locum Proverbiorum, viii, 22: *ἐν ἀρχῇ ἐποίησέν με*, in principio fecit, interpretari in hunc modum: *Principem me fecit Dominus, præfecit me... operibus suis* (5). Et hac interpretandi ratione ab usitata veterum Patrum hujus loci expositione omnino discessit.

olim ab omnibus anathemate damnatam esse inimicorum Christi arianam hæresim. »

(1) Etiam hic prædicat Dionysius celebre Arii effatum, ac præcludit nicæno concilio, ad symboli sui calcem anathematizanti *τοὺς λέγοντας Ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν*. Quocirca cum Valens Arimini in Ecclesia clamasset: « Si quis dixerit, erat tempus quando non erat Filius, anathema sit. » Hoc audito, inquit Hieronymus, *Dialogo adv. Luciferianos*, « Cuncti episcopi et tota simul Ecclesia plausu quodam et tripudio Valentis vocem exceperunt, rati videlicet eum plane arianam hæresim, quæ Filium creatum volebat, his verbis ejurare. »

(2) Basil., *de Spiritu sancto*, cap. 29, n. 72.

(3) Dionys. Rom., in fragm. adv. Sabellianos, num. 1, apud Mansi, pag. 1012.

(4) Ibid., num. 3, pag. 1016.

(5) Id., ibid., num. 2.

EPISTOLÆ I,

SEU OPERIS DIONYSII PAPÆ ADVERSUS SABELLIANOS

FRAGMENTUM.

1. Jam vero æquum fuerit disputare adversus eos, qui monarchiam quæ augustissima est Ecclesiæ Dei prædicatio, in tres quasdam virtutes ac separatas

Ἐξῆς δ' ἀνείκοτως λέγομεν καὶ πρὸς τοὺς διαίρουντας^a καὶ κατατέμνοντας καὶ ἀναιροῦντας τὸ σεμνότετον κήρυγμα τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ, τὴν μοναρχίαν, εἰς τρεῖς

LECTIONES VARIANTES.

^a Codex Reg. *καταδιαιροῦντας* Montfaucon. Qui deerat editis

articulus, fide hujus codicis nixus in textum recepi. Routh.